

Sjungen kollektbön

Henrik Jansson: Högtidsdagarnas kollektor. Norbergs musikförlag, Västerås.

Det är fråga om högtidsdagarnas kollektböner, så som vi har dem i evangelieboken men här satta till musik. Men kan en bön sjungas, frågar man sig. Naturligtvis kan en sång till sitt innehåll vara en bön. Men en liturgisk bön vid gudstjänst i kyrkan bör väl läsas? Vi är så vana vid det, att vi ej kan tänka oss något annat. Faktum är dock, att det under Kyrkans långa historia varit det normala med i liturgisk bemärkelse sjungen bön. För Sveriges del har kollektorna — här och var i varje fall — sjungits ända in till slutet av 1800-talet. En påminnelse därom har vi alltfört i församlingens svar på kollektan, det sjungna amen, som för närvarande, då kollektan i regel läses, kommer rätt omotiverat. Är svaret sjung- et, bör också bönen vara sjungen. Eller rättare sagt: En sjungen bön har som naturlig följd ett sjunget svar.

Det är väl något av detta, som ligger bakom den "enträgna uppmaning av kolleger i Västerås stift" som musikedirektör Henrik Jansson omnämner i inledningen till ovannämnda häfte och som kommit

honom att ge ut detsamma. Det är här inte fråga om någon slutgiltig lösning, utan mera en aktualisering av frågan om sjungen el. reciterad bön.

Den kollektton Henrik Jansson här har tagit upp är "tonus simplex" — en enkel ton — ur det romerska gradualet. Inför detta faktum kommer osökt frågan: Varför har han vänt sig dit? Har vi då inget att bjuda på ur svensk tradition? Jo, det finns. Ärkebiskop Laurentius Petri har i sin skrift om skiljetecknen anvisningar om hur man kan sjunga kollektan. Enligt hans anvisningar sjunger man hela kollektan på samma ton (c). Någon gång, fastän sällan, kan tonen vid kollektans slut falla en ters. Ett annat exempel ur svensk tradition möter i Leimontinus' Koralbok — den s. k. Rappehandskriften — utgiven i faksimile i LPS:s urkunds- serie under nr VI. Laurentius Petri känner denna ton. Han polemiserar emot den i ovan nämnda skrift. Men traditionen levde ännu, när Leimontinus skrev sin Koralbok (1675). Ja, den lever intill 1800-talets slut och dyker åter upp i "Missale för svenska kyrkan" som var i bruk före nu gällande "Den svenska mässboken". Här finns den i anslutning till den aronitiska välsnelsen, för den hän-

delse man ville sjunga densamma. Kollekttonen enligt Leimontinus kännetecknas av recitation på h med initium på a samt slut på c, någon gång upp till d. Melodien är alltså här stigande, i motsats till vad som vanligen är fallet, som t. ex. i "tonus simplex" med fallande melodislut.

Vilken tradition man nu än väljer vid sjungandet av kollektan, måste man ha i minne, att flertalet av våra kollektböner är mycket gamla och att de i sin ursprungliga form var mycket strängt uppbyggda. Ett gott ex. på detta har vi i kollektan på Juldagen vid senare högmässa. Den är tredelad med en avslutande conclusio. Först kommer ett anrop jämte en påminnelse om Guds välgärning emot oss (stundom någon Guds egenskap): "O Herre Gud, vi tackar dig att du, för vår salighets skull, sänt oss din Son, vilken är din härlighets återsken och ditt väsens rätta avbild." Därefter kommer själva bönen: "giv oss nåd att öppna våra hjärtan för honom". Som tredje led följer bönen avsikt el. önskade resultat: "på det att vi, renade från alla synder, må få vara hos honom i himmelen". Den avslutande conclusio är här kortast möjlig: "Genom samme din Son, Jesus Kristus, vår Herre." I sin fullständiga form är conclusio också tredelad (här nedan markeras uppdelningen med /), exempelvis på Kristi Himmelfärdsdag, där den lyder: "Genom samme din Son, Jesus Kristus, vår Herre, / vilken lever och regerar med dig och den Helige Ande, / från evighet till evighet."

Långt ifrån alla kollektor i vår evangeliebok har fått behålla denna stränga form. Förändringar har under årens lopp

vidtagits, varigenom vissa svårigheter uppkommer, när det gäller att få det musikaliska schemat att passa in med dess tre accenter (1. "flexa" med tersfall, 2. "metrum" med dubbel förberedelse ner till tersen under recitationstonen och så på sista betonade stavelsen åter upp till densamma, 3. "punctum" med kvintfall, dock med tersfall i conclusio). I enstaka fall är kollektorerna till sin form så omdisponerade, att det är närmast omöjligt att sjunga dem på traditionellt sätt.

Med sin uppgift har Henrik Jansson i stort sett lyckats bra. Det finns dock vissa anmärkningar att göra, till stor del beroende på att kollektorernas form ej alltid beaktats. Så är förhållandet med ovan nämnda kollekta på Juldagen vid senare högmässa (s. 3 i häftet). Flexa har här placerats mitt i anropet och metrum vid dess slut, medan den följande bönen ej markerats i förhållande till kollektans tredje del (bönen följd). Här bör ju flexa komma på orden: rätta avbild, och metrum på orden: hjärtan för honom. Förhållandet är likartat i den följande kollektan på Annandag Jul.

I kollektan på Jungfru Marie Bebådelsedag (s. 11) har flexa noterats med kvintfall i stället för tersfall.

På Den Helige Mikael's dag (s. 12) har metrum i kollektan på ett olyckligt sätt placerats mitt i den egentliga bönen, så att pausen efter metrum kommer att skilja ord, som till innehållet hör mycket nära samman och som naturligtvis ej får skiljas åt (giv oss . . . nåd att manligen strida mot fienden). Metrum bör komma över orden: strida mot fienden. Då faller det hela sig mera naturligt. Visserligen följer härefter en samordnad sats, som är

en fortsättning av den egentliga bönen. Men i denna kollekta såväl som i flera andra kan man innehållsmässigt fatta den samordnade satsen som en följsats (så att vi med din hjälp . . .), varför det också ur denna synpunkt är motiverat att ha metrum såsom här föreslagits.

När det gäller kollektans avslutning, conclusio, så kan den ha olika utseende beroende på innehållet i kollektan el. på den innevarande högtidsdagens s.k. grad. På större högtidsdagar är conclusio i regel längre och fullständigare och möter då i sin tredelade form. Ibland kan dock conclusio vara till oigenkännlighet förändrad och så nära förenad med kollektan, att man knappast märker den. Så är förhållandet ex. på Långfredagen (s. 6), där Henrik Jansson också utelämnat musikaliska accenter för conclusio. Visst finns här något av en conclusio, men det är omöjligt att avskilja den från kollektbönen. Samma förhållande finner man i kollektan på Den Helige Johannes Döparens Dag (s. 11). Bäst vore att förfara här som på Långfredagen och utelägna accenter för conclusio. Orden "Jesus Kristus, vår Herre" ansluter sig nämligen så nära till det föregående, att det bjuder emot att göra, som Henrik Jansson föreslagit. För övrigt behandlar man nog denna kollekta bättre, om man låter flexa komma på "Kristus" och metrum på "syndiga leverne".

I likhet med de två förut nämnda kollektorna möter svårigheter i behandlingen av den på Påskdagen (s. 6). Här finns en tydlig conclusio. Men frågan är: Var börjar den? Rent innehållsmässigt är det ju klart, att den börjar med orden: vilken denna dag etc. Men det faller sig

lika onaturligt, att placera kollektans punctum över "vår Herre" som — i enlighet med Henrik Janssons förslag — över "evigt liv", eftersom satserna hör så nära samman. Bäst vore, att låta metrum komma över "det andliga Egypten", att utelägna punctum i kollektan, att låta flexa i conclusio komma över "evigt liv" samt att för övrigt ha det enligt förslaget.

På Heliga Trefaldighets dag (s. 9) möter i kollektan en tydligt markerad conclusio, som är tvådelad (första ledet utelämnat). Detta bör ju markeras genom metrum över orden: i en gudom. Apropos dessa ord — i en gudom —, så bör ju metrum komma på dem även, när conclusio är utformad såsom å Pingstdagen (s. 8). Så har ock skett å Första Söndagen i Advent (s. 2), där "i en gudom" till formen är placerad på likartat sätt som å Pingstdagen. Orden "den Helige Ande", som i flera fall utgör slutet av andra ledet i conclusio, kommer i de två sistnämnda fallen mitt i ledet.

Till sist några mera principiella ting i anslutning till ifrågavarande häfte. Såvitt anmälaren känner till, förligger inget formellt hinder för prästen att vid gudstjänst sjunga kollektan. I handbok och evangeliebok säges inget därom. Men när det gäller församlingens svar på kollektan, så finns det i "Den svenska mässboken" del I föreskrivet, hur "Amen" i anslutning till salutation och kollekta ska sjungas. Det finns tre olika alternativ, men det enda tänkbara, om kollektan sjunges enligt tonus simplex, är det amen med båda stavelserna på b, som följer på den s.k. raka salutationen på b. Får man ändra detta amen i enlighet med Henrik Janssons förslag och sjunga det på

a b? Det är musikaliskt riktigt att ha det så, när amen kommer efter ett ters-el. kvintfall. Till synes gäller ändringen bara en obetydlig detalj, ett a i stället för ett b över första stavelsen i amen. Men rent principiellt är det oriktigt. Det finns dock en framkomlig väg, där man kan hålla sig till vad föreskrivet är. Och det gör man, om man följer Laurentius Petri anvisning — praktiserad av många präster i samband med användandet av tonus simplex — och låter kollektan med conclusio tona ut på recitationstonen, alltså utan tersfall. Då kommer det i mässboken föreskrivna amen helt följdriktigt. En anvisning i utgåvan om möjligheten att förfara, som ovan sagts, hade gjort densamma mera användbar.

Också ett annat problem hade bort omnämnas, nämligen hur man ska göra, om man vill sjunga kollektan under den tid av kyrkoåret, då mässboken föreskriver användandet av II serien. De två alternativ till salutation med åtföljande amen, som där meddelas, kan ogärna förenas med en kollekta sjungen på tonus simplex. Antingen måste man under denna tid fortsätta med att använda den s. k. raka salutationen — emot givna föreskrifter — el. också läsa kollektan. För framtiden kan man ju alltid hoppas på att också för fastan få en salutation, som man kan använda, när man på traditionellt sätt vill sjunga kollektan.

En annan fråga beträffande sjungen kollekta ställes man inför, om man vill sjunga kollektan året runt, en tankegång som Henrik Jansson är inne på i det lilla företalet till sitt häfte. Det framgår inte,

om han tänkt sig, att man skulle sjunga på tonus simplex såväl på högtidsdagar som på vanliga söndagar. Men detta förfarande skulle ju i längden bli rätt enformigt. Under sådana förhållanden skulle man ju behöva flera olika toner, som man kunde alternera med. Här har redan omnämnts Laurentius Petri anvisningar i *De punctis* och Leimontinus' i hans koralbok. Men om man finner den förra traditionen i enklaste laget och den senare — med Laurentius Petri — oskön, så kan man ju likt Henrik Jansson gå till *Graduale romanum* och där finna en tonus festivus för att inte tala om den rikare tonus solemnis, som enligt äldre tradition har subtonal tuba, som bl. a. utmärkes av att recitationstonen vid slutfall går ned ett helt tonsteg under densamma. I tonus solemnis möter också initium på tonen under recitationstonen.

Ovan har nämnts önskemålet om en ny salutationston för fastetiden. Ett annat önskemål, som också berör den sjungna kollektan, är att vid en kommande evangelieboksrevision befintliga kollektor bearbetas vad formen beträffar till bättre överensstämmelse med den urgamla formen. Detta får väl anses som en ofrånkomlig förutsättning för att det ska kunna bli en mera allmän tradition med sjungen kollekta året runt.

Så ett tack till Henrik Jansson för att han på nytt har aktualiserat frågan om sjungen kollekta. Man får hoppas, att det inte ska dröja för länge, innan de problem, som hänger samman med sjungen kollekta — här ovan antydda —, föres till en god lösning.

Karl-Erik Wallin